

In de etalage

Stedelijk Museum Kampen

Oneindig laagland

Jan Voerman sr. (1857-1941)

door René van Mierlo

Van 6 februari tot en met 3 april 2016 wijdde het Stedelijk Museum Kampen een overzichts- expositie aan de kunstenaar Jan Voerman sr. Aanleiding voor deze expositie was het gegeven dat het dit jaar 75 jaar geleden is dat Jan Voerman sr. in zijn woonplaats Hattem overleed.

De expositie gaf een uitgebreid overzicht van het oeuvre van de kunstenaar. Niet alleen door de eigen Voermancollectie, maar vooral ook door de medewerking van Museum de Fundatie, het Stedelijk Museum Amsterdam, het Voerman Museum Hattem en heel veel particulieren ontstond een goed beeld van wat een kunstenaar als Jan Voerman kon.

Jeugd

Veel mensen kennen de schilder Jan Voerman sr. vooral als de man die eindeloze wolkenpartijen, koeien en IJsselgezichten schilderde. Geboren in 1857 in de Groenestraat in Kampen als zoon van een koeboer speelde Jan Voerman als kind al vaak tussen de koeien en de paarden in de weilanden. Door te tekenen probeerde Voerman de omgeving waarin hij zo graag speelde in beeld te brengen.

Voermans passie voor tekenen werd gestimuleerd doordat hij samen met Willem Bastiaan Tholen (1860-1931) - wiens vader eveneens schilderde - op school zat. Na de lagere school gingen de vrienden Voerman en Tholen in de avonduren naar de stadstekenschool in Kampen waar zij les kregen van plaatselijke grootheden als Christiaan Hendrik Hein (1815-1879) en Frederik Jacobus Buytendijk (1812-1892). Later kregen beide jongens schilderles van Johannes Daniël Belmer (1827-1909). Het was vooral Belmer die Voerman en Tholen enthousiasmeerde en er bij hun ouders op aandrong dat beiden zich verder zouden bekwamen in de schilderkunst.

Academiemodel Antwerpen.
Olieverf op doek, 1881.
Museum de Fundatie
(collectie provincie Overijssel),
Zwolle en Heino/Wijhe.

Academie

In 1876 werden de jongens aangenomen op de Rijksakademie in Amsterdam, waar zij les kregen van Auguste Allebé (1838-1927), een docent die grote waarde hechtte aan het beheersen van diverse schildertechnieken. Voerman volgde tot 1883 lessen aan de Akademie. In 1880 onderbrak hij zijn tijd in Amsterdam om een jaar aan de Antwerpse Academie te studeren.

Hier kreeg Voerman les van Karel Verlat (1824-1890). Verlat schilderde nog op een puur academische manier en had een voorliefde voor licht-donker effecten. Voerman verbeterde zich op de Antwerpse Academie niet alleen technisch, maar leerde er vooral ook schilderen naar model. Het afgebeelde

‘Academiemodel Antwerpen’ is een mooi voorbeeld van Voermans werk uit die tijd, waarin bovendien de invloed van Verlat duidelijk zichtbaar is. Hoewel het schilderen van portretten nooit een grote liefde voor Voerman zou worden, bleek hij het wel te kunnen. Anatomisch zitten werken als het genoemde ‘Academiemodel’ goed in elkaar. De opgedane kennis zou hem goed van pas komen bij het schilderen van vee.

De tijd daarna

In 1883 verliet Voerman de Academie en betrok hij een atelier aan de Rozengracht in Amsterdam. Datzelfde jaar betrok hij een pied-à-terre aan de Vloeddijk (nr. 22) in Kampen, waar hij zich gedurende de zomermaanden vestigde. Samen met collega’s als vriend Tholen en Paul Joseph Constantin Gabriël (1828-1903) zwierf hij dan door de weilanden en polders rond Kampen om daar te tekenen en te schilderen. Na zijn huwelijk met Anna Verkade in 1889 vestigde het stel zich in Hattem waar zij de rest van hun leven zouden blijven wonen.

In zijn academiëtijd en de eerste jaren daarna, zeg de jaren 1876-1885, schil-

Paarden en liggend vee in de wei voor Hattem. Aquarel, circa 1890-1891. Collectie: Stedelijk Museum Kampen.

derde Voerman nogal eens portretten, maar ook Jordaantypes en interieurs met Joden. Meer en meer legde hij zich echter toe op het schilderen van landschappen en dan vooral IJsselgezichten en veestukken. Dit neemt niet weg dat ook Voerman wel experimenteerde, zowel qua onderwerp als techniek. Zo schilderde en aquarelleerde hij tussen 1888 en 1904 met regelmaat en ter afwisseling veel bloemstillevens die gretig aftrek vonden in de kunsthandels. Voerman gebruikte daarvoor niet alleen de bekende blauwe gemberpotten, maar schilderde ook bloemstillevens in kleinere Chinese potjes van glanzend blauw of groen.

In de jaren 1890-1891 begon de kunstenaar Jan Voerman aan wat hijzelf zijn theoretische periode noemde. Hij zocht vernieuwing in een vastere vormgeving en in het gebruik van meer zuivere kleuren. Het leidde tot zeer strakke composities van weiden, water, wolken en vee. De afgebeelde aquarel 'Paarden en liggend vee in de wei voor Hattem' is daar een voorbeeld van.

Maar welk thematisch of technisch uitstapje Jan Voerman ook maakt, telkens komt hij terug bij zijn grote liefde: het schilderen van het rivierlandschap waarin licht, lucht, vee en water een centrale plaats innemen.

Zomermorgen. Olieverf op doek, circa 1910. Collectie: Stedelijk Museum Kampen.

Oneindig laagland

Vanaf de jaren negentig wordt Voerman bij het grote publiek bekend met vooral zijn IJsselgezichten. Het bezorgde hem een geheel eigen plaats in de Nederlandse schilderkunst. Niet alleen de IJssel, maar vooral ook de wolkenluchten boven die rivier - het spel tussen zon, licht en lucht - fascineerden hem eindeloos. Het schilderij 'Bewogen lucht' is daar een treffend voorbeeld van, evenals het schilderij 'Zomermorgen'.

Het zijn deze riviergezichten van Voerman die hetzelfde gevoel oproepen als het gedicht 'Herinnering aan Holland' (1936) van Hendrik Marsman (1899-1940), dat als volgt luidt:

Denkend aan Holland
zie ik breede rivieren
traag door oneindig
laagland gaan,
rijen ondenkbaar
ijle populieren
als hoge pluimen
aan den einder staan;
en in de geweldige
ruimte verzonken
de boerderijen
verspreid door het land,
boomgroepen, dorpen,
geknotte torens,
kerken en olmen
in een grootsch verband.
de lucht hangt er laag
en de zon wordt er langzaam
in grijze veelkleurige
dampen gesmoord,
en in alle gewesten
wordt de stem van het water
met zijn eeuwige rampen
gevreesd en gehoord.

Voor mij persoonlijk geldt dat wanneer ik zo'n IJsselgezicht van Voerman zie, dit gedicht van Marsman in mijn hoofd weerklinkt. En omgekeerd, als

ik dit gedicht van Marsman in mijn gedachten lees, dan zien mijn ogen zo'n typerend werk van Voerman.

Ongeveer in de tijd dat Marsman dit gedicht maakte, stopte Voerman met schilderen. Zijn ogen waren te zwak geworden. Na een korte ongesteldheid overleed de schilder op 25 maart 1941. Het Stedelijk Museum Amsterdam en het Centraal Museum Utrecht herdachten de schilder en zijn werk in 1942 met grote tentoonstellingen. Ook in later tijd verdwenen Voerman en zijn werk niet geheel uit beeld. Ter gelegenheid van het 650-jarig bestaan van Hattem in 1949 werd in dat jaar een expositie aan Voerman gewijd. Dezelfde eer viel de kunstenaar ten deel toen in 1971 in Hattem een oudheidkamer werd opgericht. Deze oudheidkamer groeide in de loop der jaren uit tot wat nu het Voerman Museum Hattem is.

Voermanverzamelaar en promotor

De grote instigator die Voerman weer prominent voor het voetlicht wist te brengen en het werk van de kunstenaar alom promoveerde was een andere Kamper jongen, acteur Henk van Ulsen (1927-2009). Toen Van Ulsen eind jaren zestig, begin jaren zeventig enkele werken van Voerman op de kop wist te tikken, was hij verkocht. Hij begon 'Voermannen' te verzamelen en ging daarmee door tot zijn huis in Amsterdam er mee vol stond.

De verzameling van Henk van Ulsen telde op het laatst zo'n 240 werken. Uiteindelijk vatte hij het plan op om zijn Voermancollectie te verkopen. Deels omdat hij vond dat meer mensen dan alleen hijzelf van de werken moesten kunnen genieten. Deels omdat verkoop van de collectie een goede pensioenvoorziening voor de acteur zou betekenen. Van Ulsen voelde er echter niets voor de werken bij opbod te verkopen omdat de collectie dan uiteen zou vallen. Hij wilde wel aan Kampen verkopen, maar daar was het gevraagde bedrag te hoog voor.

In 1994 - ten tijde van toenmalig portefeuillehouder cultuur burgemeester Hendrik Cornelis (Henk) Kleemans - kwam het tot de ontknoping. Besloten werd tot een gezamenlijke aankoop door Museum de Fundatie (met financiële steun van tien partijen waaronder de provincie Overijssel) gevestigd in Heino en Zwolle en door de gemeente Kampen ten behoeve van het Stedelijk Museum aldaar.

Het merendeel van de werken ging naar De Fundatie. De gemeenteraad van Kampen stelde op 6 juni 1994 een krediet van 150.000 gulden beschikbaar om te participeren in de aankoop van de Voermancollectie. Voor dit bedrag werden 22 schilderijen, aquarellen, studies en tekeningen verworven. De

notariële akte van overdracht van het Kamper deel van de Voermancollectie werd op 1 november 1995 getekend.

Na de dood van Henk van Ulsen in augustus 2009 werd bij het grote publiek al snel duidelijk dat Henk na de verkoop van zijn collectie ‘gewoon’ weer verder was gegaan met het collectioneren van ‘Voermannen’. Deze collectie kwam in ieder geval gedeeltelijk op de veiling terecht.

Formeel was Kampen in 1995 eigenaar geworden van 22 werken uit de Voermancollectie die Henk van Ulsen had opgebouwd. Het feitelijke en fysieke beheer van dit deel van de collectie bleef echter bij De Fundatie liggen. In 2006 werden deze en andere bepalingen door zowel De Fundatie als het Stedelijk Museum Kampen in zijn rol als beheerder van de klassieke kunstcollectie van de gemeente Kampen als knellend ervaren.

Uiteindelijk kwam het in oktober 2011 tot een formele boedelscheiding middels een nieuwe notariële akte. Het Stedelijk Museum Kampen kreeg nu ook de fysieke beschikking over de 22 werken van Jan Voerman sr die destijds door de gemeente Kampen waren aangekocht. Een deel van die werken vormde de kern van de expositie Oneindig laagland.

Geraadpleegde literatuur

- Boudewijns, L. en H. van Ulsen, *Broeden op een wolk. Jan Voerman, schilder 1857-1941* (Veenendaal 1987).
- www.delpher.nl, ‘De schilder Jan Voerman 80 jaar. De verheerlijker van Hattem en den IJssel’, *De Telegraaf*, 22 januari 1937.
- Wagner, A., *Jan Voerman. IJsselschilder*, 5e dr. (Zwolle 2004).